

RESORTURILE MORALE ȘI SPIRITUALE ALE CRIZEI ECONOMICE DIN PRIMUL DECENIU AL SECOLULUI AL XXI-LEA

Andra-Luisa PREDA¹

luisapreda@yahoo.com

ABSTRACT: The economic cause of the 2007–2010 financial crisis is the expansion of the speculative bubble in the USA assets subsequently transformed into a crisis of the global economic system. The novelty is the transfer of risk from banks which have granted loans to non-banking institute unregulated, unable to manage the crisis of bad loans. The economic crisis, recession and financial scandals that followed is good opportunity for non-economic analysis of root causes, moral and spiritual crisis that generated and the direction we are heading.

KEYWORDS: limits of the capitalist market, post modernization, polarization of society, globalization, the moral crisis, spiritual crisis, social solidarity

În discuțiile inevitabile despre criza economică din primul deceniu al secolului al XXI – lea sunt diverse păreri exprimate de specialiști din diferite domenii științifice unde am găsit cu prioritate abordări unidimensionale dar și nevoia tratării multi și interdisciplinare. Acestea largesc, e adevărat orizontul de cunoaștere și înțelegere, dar ajung destul de curând la limite epistemologice inevitabile despre care se vorbește insistent în ultima vreme. Se simte nevoia unor interpretări holistice care să depășească spre împlinire pe homo economicus. O cheie ar fi perspectiva etică de natură să ajute la înțelegerea omului în unitatea nevoilor sale, care nu sunt numai economice. Deși conținutul este preponderent filosofic, acest subiect merită să fie tratat din perspectivă interdisciplinară și, în același

¹ Doctor în economie, secretar la Compartimentul SCOSAAR și studii postdoctorale al Academiei Române.

timp, să urmărească îndeaproape hățișul relațional al vieții contemporane în care economicul și politicul deturneză sensul vieții.

Am remarcat că, în ultima vreme, tot mai mulți gânditori aduc în prim plan criza morală și spirituală ca fiind aceea care, de fapt, a generat și întreține criza economică. Decăderea valorilor morale și spirituale au accentuat, în timp, contradicțiile sistemului capitalist determinând evoluția spre crize și recesiunile care le urmează.

Epoca în care trăim este marcată de o degradingoladă a valorilor morale, o derapare a bunului simț ca urmare a afirmării celor două „mari valori la modă – banii și trufia”. Observăm cu durere cum omul de astăzi, chinuit de „noile valori” impuse de o societate străină de valorile tradiționale în care se mai putea recunoaște chipul Celui care l-a creat.

Tot mai mulți gânditori contemporani sunt nevoiți să constate că la actuala criză mondială, fără precedent în istorie ca întindere și durată, s-a ajuns, în principal, ca efect al avariției, lăcomiei ființei umane lipsite de elementare trăsături morale ca cinstea, omenia, solidaritatea dar și ca o consecință a proceselor de globalizare prost înțelese în această tulbură tranziție către un nou tip de societate. Sunt trăsături de personalitate consemnate încă din cele mai vechi scrieri și transmise ca garant pentru o societate cu chip uman.

În general, omul de azi nu mai crede în sensul profund al lucrurilor, sau mai bine zis, activitățile superficiale și lipsite de fond nu îi dau răgazul să vadă adevărul. Pasivitatea față de propria viață care se reflectă și prin atitudinea noastră de resemnare față de degradarea vieții sociale atrag după sine moartea spirituală. Pentru a ieși din această stare latentă este nevoie de multă voință, o luptă profundă, foarte serioasă și mai ales de responsabilizare a omului față de sine, de societate și de mediul în care trăiește.

Practicând asceza creștină avem toate șansele să aflăm starea pe care Dumnezeu o așteaptă de la om. De altfel, la sfârșitul celui de al doilea Raport al Clubului de la Roma se afirmă că va veni vremea când asceza nu va fi doar o valoare morală ci o condiție a supraviețuirii. Este vorba de măsura și de sensul vieții. Educația trebuie făcută în funcție de idealurile hristice. Să nu uităm că „Biblia care este prima carte a umanității, cartea mare a întregii umanități” (Maica Benedicta – acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga) poate să facă lumină prin viața noastră.

Criza este evidentă începând cu familia în calitatea ei de a fi una dintre principalele instanțe educative, asigurând sănătatea biologică, mentală

și morală a societății. Rolul familiei și educația tinerei generații este foarte important în formarea unor caractere puternice, pozitive, capabile de performanțe profesionale, mai ales, cu care să contribuie la propria sa realizare umană viitoare dar și la dezvoltarea întregii comunități sau societăți în care trăiește.

Friedrich August von Hayek, laureat al premiului Nobel pentru economie, spunea că *economistul care este doar economist, riscă să devină un factor de risc, dacă nu chiar un pericol real*, motiv pentru care recomandă extinderea ariei de preocupări și cu alte probleme de ordin politic și social, abordate la nivel global.

Alături de profesorul Myrdal, Hayek a susținut că problemele socio-economice majore ale epocii noastre nu pot fi pe deplin înțelese fără o deschidere interdisciplinară a problemelor studiate și a metodologiei aplicate.

În lucrarea *Profits, Interest and Investment*, Friedrich August von Hayek subliniază faptul că atunci „când banii și creditul se modifică, rezultă un sir de evenimente ce atrag resursele în locuri în care nu s-ar fi îndreptat în mod normal; dacă creditul crește, investițiile vor fi stimulate însă acestea nu vor putea fi susținute având în vedere ca ele sunt un răspuns la falsul semnal al noului credit și nu la modificările reale ale cererii”².

Tehnologia informatică reprezintă motorul globalizării care facilitează schimbul de informații între națiuni, corporații și indivizi de pe întreaga planetă și creează o economie interconectată.

Aceste aspecte contradictorii ale globalizării, cu deosebire cele socio-culturale, vor determina schimbări în viața indivizilor care, pentru a rămâne competitivi pe piața muncii, trebuie să fie și cetățeni globali nu doar locali.

Secolul XXI a debutat sub cele mai bune auspicii în Statele Unite ale Americii. Economia era în plin avânt, șomajul era scăzut, inflația stagna și nu se întrevedeau semnele unei recesiuni.

Unii mari economiști americani considerau că s-a atenuat alternanța neregulată a perioadelor de recesiune cu cele de expansiune economică din ultimii 150 de ani. Prevenirea crizelor era o problemă rezolvată după opinia Profesorului Robert Lucas, laureat al premiului Nobel pentru economie

² Benec – Mincu Glencora – Maria, „Friedrich August von Hayek: ideile social politice – Studii de istorie a filosofiei universale, volumul XVIII, Editura Academiei Române, București, 2010, p.430-431

în anul 1995, iar Ben Bernake, fost Președinte al FED (Rezerva Federală), afirma și el că politica macroeconomică modernă a rezolvat problema ciclurilor economice.

Aceste afirmații optimiste au fost infirmate de evenimentele generate de criza financiară din anii 2007–2010.

Alan Greenspan, fost președinte al FED, avertizase în 1996 despre „exuberanța irațională” a economiei americane intrată în avânt, fără însă a lua niciun fel de măsuri care să atenueze entuziasmul pieței sau să avertizeze despre posibilitatea apariției unui balon speculativ.

Originile crizei financiare din primul deceniu al secolului XXI se află pe piața creditelor imobiliare rezidențiale din SUA unde a apărut balonul speculativ al activelor imobiliare generat de prețul în creștere al caselor, ca bunuri principale ale clasei de mijloc.

Expandarea acestui balon speculativ a fost cauza declanșării crizei financiare din anii 2007–2010.

Dezvoltarea pieței imobiliare și posibilitatea obținerii unor randamente ridicate de către operatorii de pe piețele financiare prin creșterea speculativă a prețurilor locuințelor, a determinat o cerere sporită de credite imobiliare care au fost onorate de bănci chiar și pentru clienții care nu întruneau condițiile standard, cu dublul scop al majorării profiturilor instituțiilor bancare dar și al bonusurilor primite de bancheri.

Rata scăzută a dobânzii în primii ani și avansul redus sau zero au constituit motive de atracție pentru cumpărătorii de locuințe. După majorarea dobânzii creditelor pe parcursul creditării, pentru multe familii ratele de plată lunare au devenit mai mari decât posibilitățile de rambursare. Băncile au ignorat acest aspect pentru că ele nu au păstrat în portofoliul propriu creditele imobiliare ci le-au vândut unor investitori ignoranți care nu înțelegeau perfect despre ce este vorba.

De fapt, acesta este elementul de noutate al crizei declanșată în anul 2007 în SUA pe piața creditelor imobiliare rezidențiale, respectiv transferul riscurilor de la băncile care au acordat împrumuturile către un număr de persoane juridice și chiar persoane fizice bogate, din întreaga lume, care au fost convinse de managerii de portofolii să cumpere ceea ce astăzi este cunoscut sub denumirea de „active toxice”.

Securizarea creditelor prin preluarea riscurilor pentru creditele neperformante de către instituții nebancare nereglementate – denumite în literatura de specialitate drept „sistemul bancar din umbră” – a condus

la declanșarea crizei financiare din SUA. În realitate chiar administrația George W. Bush, care era împotriva reglementărilor, a susținut această inovație dovedită a fi păgubitoare, lucru semnalat și de Paul Krugman în lucrările sale.

Pe lista cauzelor generatoare ale crizei creditelor ipotecare, Johan A. Lybeck amintește și de termenii neinteligibili ai contractelor de credit, sponsorizarea de către guvern a programelor de locuințe (Legea drepturilor comunităților), protecția acordată de guvern proprietarilor de case (legi de protecție a proprietății), lipsa posibilității ca banca să recupereze mai mult decât poate oferi casa (fără repercursiuni).

„Deci riscurile crescând ale unei crize care să amenințe sistemul financiar și economia ca întreg, au fost ignorate sau tratate condescendent. Iar criza a venit”³.

Criza a venit atunci când creșterea ratei dobânzii în perioada 2001–2006 de la 1% la 5,25% și expirarea perioadei pentru care au fost acordate garanții au determinat creșterea explozivă a volumului creditelor nerambursate la scadență.

Piața a reacționat prin corecția în scădere a prețurilor locuințelor. Aceste evenimente au condus la căderea pieței creditelor ipotecare care s-a transformat ulterior într-o criză a întregului sistem financiar prin declanșarea crizei datoriilor suverane care mocneau în țări ca Portugalia, Italia, Grecia, Irlanda și Spania.

Pierderea încrederii investitorilor americani în „ipotecarea securizată” a condus la o criză de lichidități. Casele nu se mai vindeau pentru că prețurile erau instabile. Băncile nu mai acordau credite din lipsă de lichidități atât din cauza deponenților care și-au retras depunerile, cât și din cauza dificultăților de împrumutare pe care le întâmpină pe piața interbancară orice bancă aflată în dificultate.

Gigantul bancar Lehman Brothers, care rula credite de 600 miliarde dolari pe tot globul a intrat în incapacitate de plată. Drept urmare prețurile caselor în SUA s-au prăbușit, ipotecile au crescut, iar băncile de investiții, principalele firme ipotecare și fondurile americane de economii au căzut.

Decizia președintelui de atunci al SUA, George W. Bush, de a nu salva de la faliment Banca Lehman Brothers a fost lovitura care a marcat declanșarea unei crize financiare fără precedent în istorie, caracterizată de

³ Paul Krugman, *Întoarcerea economiei declinului și criza din 2008*, Editura Publica, București, 2009, p.189.

Hank Paulson, fost șef al Trezoreriei SUA, drept o furtună care se întâlnește odată la un secol iar Johan A. Lybeck o definește drept „cel mai grav derapaj economic de la Marea Depresiune din anii 30”⁴.

Hipertrofia sectorului financiar, despre care vorbește economistul american John Bellamy Foster, a primit o grea lovitură. Rapid criza declanșată în SUA s-a extins la nivel global și s-a transformat la fel de repede din criză financiară într-o criză economică în care mii de afaceri, în primul rând imobiliare, au dat faliment și milioane de oameni au devenit peste noapte șomeri.

Împrumuturile la organisme financiare internaționale la care au apelat guvernele multor țări pentru ajutorarea băncilor aflate în pragul falimentelor, au determinat transferarea poverii acestei crize asupra contribuabililor sărăciți întâi prin pierderea afacerilor și a locurilor de muncă și apoi prin majorarea taxelor și impozitelor, cu consecințe directe în modificarea comportamentului de consum.

Liderii G 20 la summit-ul de la Pittsburgh din sept. 2009 s-au angajat la aceea dată să asigure compensarea de către sectorul financiar a costurilor crizei suportate până atunci de contribuabili, cetățeni și servicii publice, atât din țările dezvoltate cât și din țările în curs de dezvoltare.

O atitudine similară a avut și Parlamentul Uniunii Europene care a aprobat în 02.03.2010 Raportul Comisiei pentru dezvoltare referitor la efectele crizei financiare și economice mondiale asupra țărilor în curs de dezvoltare și asupra cooperării pentru dezvoltare (nr. 2150 (INI) din 2009) în care la punctul D al. 23 se propune înființarea unui Consiliu mondial de coordonare a politicilor economice, iar la al. 31 se solicită instituirea unei taxe internaționale asupra tranzacțiilor financiare.

Realitatea a demonstrat că urmare crizei s-a accentuat polarizarea bogăției și a sărăciei, iar cele mai mari bănci din SUA au devenit și mai puternice prin preluarea majorității depozitelor și datoriilor americanilor. Sute de bănci din SUA și Europa au fost forțate de autoritățile de supraveghere să fuzioneze cu parteneri mai puternici, să fie naționalizate sau recapitalizate cu banii contribuabililor.

Fondul Monetar Internațional a prezentat la 20.04.2010 Raportul Global de Stabilitate Financiară în care se arată că instituțiile bancare din întreaga lume au înregistrat pierderi de cca. 1,5–2,3 trilioane dolari.

⁴ Johan A. Lybeck, *Istoria globală a crizei financiare 2007–2010*, Editura Polirom, București, 2012, p.11

În medie sistemul bancar internațional a pierdut aproape jumătate din capitalul deținut în anul 2007. Intervențiile guvernelor au determinat o creștere bruscă a datoriei publice iar creditele, după opinia FMI, se vor recupera lent în perioada de recesiune postcriză.

Criza economică, recesiunea prelungită ce a urmat și scandalurile financiare din ultimii ani din multe țări, reprezintă după opinia mea și un prilej de reexaminare a cauzelor profunde ale crizei economice și a direcției spre care ne îndreptăm.

Economia capitalistă generează în mod inerent dezechilibre în creșterea economică a diferitelor sectoare economice sau macro și microregiuni ca urmare a eforturilor de creștere a profitului, unicul scop al oricărei afaceri.

Soluționarea dezechilibrelor, până la un moment dat, s-a realizat prin autoreglarea pieței libere potrivit principiului *laissez faire, laissez passer* care încurajează ideea că firmele au libertatea de a-și maximaliza profitul.

Poate ar trebui să începem prin a ne reaminti de economiștii clasici Adam Smith, David Ricardo sau Thomas Malthus, care considerau dimensiunea etică a vieții la fel de importantă ca și dimensiunea economică, al cărei rol constă în asigurarea bazei materiale pentru un trai decent membrilor societății și a unui surplus pentru susținerea activităților comune de educație, apărare, sănătate publică ș.a.

Ca științele umaniste și știința economică trebuie să aibă ca fundament dreptatea. Economia trebuie să recompenseze munca printr-o remunerare corectă fără a sprijini parazitismul speculanților care se îmbogățesc fără niciun efort productiv.

Mulți gânditori contemporani, preocupați de găsirea unor soluții viabile pentru problemele economice și sociale, readuc în discuție aceste aspecte de ordin etic ale comportamentului participanților din lumea afacerilor și evidențiază printre cauzele crizelor financiare și economice exacerbarea preocupărilor de acumulare de averi bănești și bunuri materiale care deformează personalitatea umană.

Conceptul potrivit căruia răsplata nepărtinitoare din bunurile realizate a persoanelor îndreptățite va determina o putere de cumpărare capabilă să achiziționeze tot ce s-a realizat (de fapt esența legii piețelor lui Say) s-a dovedit a fi nerealist.

Răsplata muncii, salariul, și răsplata capitalului, profitul, nu sunt echitabile. „O parte disproporționată din beneficiile producției este adjudecată de capital” și salariații „nu vor avea destulă putere de cumpărare

pentru a asana piețele, ceea ce va conduce la o stare de dezechilibru, adică la recesiune”⁵.

Relațiile dintre răsplata muncii și răsplata capitalului reflectă de fapt relațiile de proprietate ca relații economice fundamentale, iar puterea este acolo unde este proprietatea, după cum observa Daniel Webster.

Proprietarii mijloacelor de producție au libertatea de a impune persoanelor lipsite de mijloace de trai contracte salariale care reflectă inegalitatea dintre capital și forța de muncă ca marfă care va fi cumpărată la cel mai mic preț, puterea fiind a acelor care dețin capitalul.

De aici rezultă că asigurarea mijloacelor necesare traiului zilnic al persoanelor lipsite de capital depinde de proprietarii de capitaluri care le pot acorda sau nu aceste mijloace, fiind o posibilă sursă de tensiuni sociale care pot degenera în instabilitate socială. La acest aspect se poate adăuga insecuritatea socială generată de interesul capitalistului numai pentru munca productivă care realizează profit.

Bogăția deținătorilor de capital se îndepărtează de procesul de producție, fiind tot mai apropiată de procesul de schimb cu munca prost plătită a altora, iar succesul va fi al celor care au acumulat bogății mai mari în dauna celor sărăciți prin plata nejustă a forței de muncă care sărăcește.

Năzuința primară a oamenilor de a-și asigura confortul material s-a transformat în dorința acumulării de bunuri obținute pe calea schimburilor întâi prin troc, apoi cu monede și ulterior prin bursă și credite.

Banul a fost transformat în idol pentru că poate satisface dorințele consumatorului a cărui deviză a devenit „consum deci exist”.

Lăcomia de bani și bunuri deturneză interesul deținătorilor de capital de la sfera productivă la cea speculativ financiară, pentru că profiturile cele mai mari se obțin cel mai rapid cu instrumente financiare evaluate la suprapreț o perioadă de timp, cumpărate din dorința revinderii pentru o sumă mai mare.

„În lumea afacerilor, polaritatea dintre bogăție și sărăcie este privită de doctrina liberală în următorii termeni: succesul este o virtute, bogăția, în acest sens, devenind o sursă a obligației morale; însă sărăcia este un viciu, ea generând probleme morale”⁶.

⁵ John Chrysostom Medaille, *Teoria distributismului*, în volumul „A treia forță. Economia libertății. Renașterea României profunde” Editori J.C.Medaille și O. Hueduzeu, Editura Logos, București, 2009, p.22.

⁶ Livia Durac, *Universul filosofiei morale și deschiderile sale actuale*, Editura Academiei Române, București, 2014, p.138.

Comportamentul bancherilor cu prilejul ultimei crize financiare ilustrează perfect cele de mai sus. Salariile și primele imense încasate de oamenii importanți din bănci au atras antipatia și nemulțumirea maseilor cu atât mai mult cu cât sistemul de plată nu oferea posibilitatea de a recupera o parte din bani dacă investițiile mergeau prost. Încercările unor politicieni de a stopa avalanșa primelor uriașe către bancheri a avut efecte adverse, astfel că oameni de bază au plecat, unele companii au preferat să plătească impozite pe prime, iar dacă legislația ar deveni prea restrictivă, o bancă poate alege să-și schimbe oricând sediul.

Sistemul financiar bancar, spune Johan A. Lybeck este pătruns de „*atitudinea conform căreia lăcomia este bună...iar publicul general este afectat de un comportament similar*”⁷.

Lăcomia și avariția, la care se adaugă agresivitatea omului, sărăcit de elementare trăsături morale ca solidaritatea, cinstea și omenia, sunt întărite de organizarea întregii societăți capitaliste contemporane în scopul agonisirii de bogății care depășesc nevoile individuale și sociale reale, ca unică măsură a succesului.

„*Perioada actuală, a victoriei capitalismului prin nivelul cel mai înalt al realizărilor sale din forțele de producție, este, în același timp, perioada în care începe criza de sistem. Este o perioadă plină de contradicții dintre creațiile de vârf și barbarizarea relațiilor umane*”⁸.

Este vorba despre perioada post modernitate declanșată odată cu noua revoluție din industria IT și globalizare, în care se adâncește asimetria dintre bogăție și sărăcie, este promovată agresiv o idolatrie consumeristă, un cult al obiectelor de consum.

Printr-o mediatizare bine manipulată, în societatea postmodernă este promovată o cultură irațională a consumului acelor bunuri care pot defini cel mai bine plasarea unui individ într-o anumită poziție socială. Mesajele directe sau cele subliminale se străduiesc să elimine adevăratele valori morale și spirituale ale omului contemporan și să le înlocuiască cu idealurile societății de consum. Oamenii nu se vor mai deosebi prin educație, moralitate, cultură ci prin bunurile pe care le achiziționează și

⁷ Johan A. Lybeck, *Istoria globală a crizei financiare 2007–2010*, Editura Polirom, București, 2012, p. 300.

⁸ Ana Bazac, *Despre rămânerea în urmă a paradigmei științei politice în fața post modernizării*, în volumul „Paradigme în actualitate”, Editura Milena Press, București, 2006, p. 156.

le afișează în fața lumii și care îi vor plasa pe o anumită treaptă a ierarhiei sociale.

Societatea de consum nu mai consideră condamabilă concepția potrivit căreia scopul vieții este plăcerea, iar înfrânarea și ascetismul puritan au devenit desuete pentru omul modern.

Moderarea interesului pentru consumul irațional din anii capitalismului tradițional a fost treptat înlocuită cu materialismul societății de consum, încurajat de politica atractivă de creditare, pentru investitori și pentru consum, inclusiv pentru nevoi personale, care asigură venituri consistente clasei bancherilor.

Consumul depinde însă de puterea de cumpărare a fiecărui individ care în scopul satisfacerii imediate a dorințelor, reale sau false, de bunuri are la îndemână soluția miraculoasă a cardurilor de creditare pentru utilizarea cărora băncile vor aplica dobânzi iar clienții își amănetază în acest mod veniturile viitoare, incerte pe o piață concurențială a forței de muncă, nesocotind pericolul imposibilității rambursării sumelor cheltuite.

Democrația politică reprezentativă din perioada modernizării, a dezvoltării capitalismului după revoluțiile burgheze, a fost înlocuită cu restrângerea drepturilor omului în numele securității sale și nu de puține ori mulțimilor le sunt prezentate ținte false care cu orice preț trebuie distrușe pentru recăștigarea fericirii.

După secolul XX, despre care Zbigniew Brzezinski spunea că a fost cel mai sângeros și plin de ură secol al omenirii, un secol de politici halucinante și masacre sângeroase, secolul al XXI-lea nu a dăruit popoarelor lumii pacea mult dorită ci a oferit un război planetar numit de strategii de peste ocean drept „*un război al civilizațiilor*”.

Omul de azi nu mai crede în sensul profund al lucrurilor, sau mai bine zis activitățile superficiale și lipsite de fond nu îi dau răgazul să vadă adevărul și constrâns de „noile valori” impuse de o societate globalizată prost înțeleasă, se îndepărtează de valorile morale tradiționale.

După cum afirmă Philip Kotler, globalizarea este însă plină de paradoxuri, pentru că deschide porțile economiei, dar nu și ale politicii, impune integrare economică, dar nu creează și economii egale, creează o cultură care nu este uniformă ci diversă.

⁹ Ilie Bădescu, *Noologia. Ordinea spirituală a lumii. Sociologie noologică*, vol.II, Editura Academiei Române, București, 2012, p.338.

Globalizarea ascunde de fapt, spune sociologul Ilie Bădescu, o mare deculturație globalistă care vizează simboluri, mituri, memorii, ritualuri.

Aceste aspecte contradictorii ale globalizării, cu deosebire cele socio-culturale, vor determina schimbări în viața indivizilor care, pentru a rămâne competitivi pe piața muncii, trebuie să fie și cetățeni globali nu doar locali.

Indivizii, spune Philip Kotler, au început să resimtă presiunea pe care o impune transformarea lor din cetățeni locali în cetățeni globali. Drept rezultat, mulți oameni se simt neliniștiți și poartă în interiorul lor valori contradictorii și întrepătrunse.

Piramida clasică a lui Abraham Maslow care înfățișează ierarhia nevoilor începând cu cele fundamentale, respectiv cele de supraviețuire și abia la final, la vârful piramidei, cele de stimă și respect față de sine, a constituit piatra de temelie a capitalismului.

Se pare că la sfârșitul vieții sale, Abraham Maslow a regretat cele susținute anterior și a considerat că piramida ar fi trebuit să fie cu vârful în jos. În acest caz, împlinirea nevoii de realizare individuală ca trebuință primordială a tuturor ființelor umane era necesar să fie plasată la baza piramidei, ca necesitate primordială.

Stima și respectul de sine sunt dependente de succesul obținut de către o persoană, gradul atingerii acestui deziderat fiind diferit de cele mai multe ori de dorințele pe care le nutrește persoana respectivă.

„Numai indivizii și societățile care au o imagine pozitivă despre sine se pot bucura de un regim sănătos de viață colectivă și individual”¹⁰.

Acesta este motivul pentru care persoanele care își pierd stima și respectul de sine riscă suferințe morale și psihice care le întunecă viața și le reduce capacitatea de a fi competitive în viața socială și spirituală.

Goana omului modern, care trăiește într-o civilizație extenuantă, obligat să se adapteze rapid la noile standarde globalizate socioculturale, diferite de cele tradiționale, în care a crescut și a fost educat, generează perturbări în relațiile interumane.

Criza profundă nu de puține ori generează dezordine a sufletului, a minții și a trupului, iar omul poate deveni victima tulburărilor psihice, sfâșiat de conflicte interioare datorate perturbărilor apărute în relațiile umane.

¹⁰ Ilie Bădescu, *Op. cit.*, p. 33.

Karen Horney consideră că omul modern este dominat pe de o parte de aspirația către putere și prestigiu care conduce la agresivitate față de semenii („*moving against people*”), iar pe de altă parte de trebuința de afecțiune umană („*moving toward people*”).

Drept rezultat, apar tendințele nevrotice, bolile psihice de tipul anxietății și depresiei, lipsa de încredere în propria persoană, lentoarea psihomotorie și atitudinea pesimistă. Stresul psihosocial adeseori se asociază de către indivizii labili emoțional cu consumul cronic de alcool, tutun, droguri și cu un comportament sexual deviant, ceea ce precipită sau alterează evoluția unui cortegiu de afecțiuni majore, iar persoanele respective devin din actori activi pe piața muncii, persoane asistate care împovărează bugetele de asigurări sociale.

Dar aria problemelor cu care se confruntă omenirea la acest început de mileniu se referă la încă multe alte aspecte esențiale pe care recenta criză economică le-a acutizat, aducându-le în prim planul atenției noastre drept cerințe legitime ale societății civile. Mă refer la polarizarea societății însoțită de convulsii sociale în tot mai multe țări, la combaterea sărăciei extreme, la ocrotirea mediului înconjurător agresat de o exploatare nerațională și apărarea împotriva fenomenelor meteorologice extreme cu posibile efecte nedorite asupra economiei și vieții oamenilor, la securitatea regională și globală pusă în pericol de goana după resurse de materii prime și combustibili, la rivalitățile agresive pentru supremație politică și economică precum și la valurile de imigranți care vin în Europa în speranța unui trai prosper și liniștit.

Pentru aceste probleme și încă multe altele, strategiile economice și sociale ale capitalismului contemporan sunt nepotrivite și cel mai adesea sunt în contradicție cu valorile umane universale.

Din această perspectivă se poate afirma că omenirea se află la un moment de răscruce, când dezbateră problemelor de ordin etic, atât din țările avansate cât și din cele în curs de dezvoltare, a eticii comportamentului managerial și a responsabilității sociale a marilor corporații, reprezintă probleme de mare importanță pentru că este vorba de soarta și demnitatea umană.

În căutarea secretului unei organizări sociale perfecte, omenirea a constatat atât ratarea paradisiului promis de ideologia marxistă în țările ex-comuniste, cât și limitele pieței libere capitaliste zdruncinată periodic de crize economice.

Klaus Schwab, fondatorul Forumului Economic Mondial, consideră că forma actuală a capitalismului, generatoare de dezechilibre și dezordine, trebuie reprojctată pentru a tempera dezordinea din economia globală.

În cadrul celei de a 42-a ediții a reuniunii de la Davos (ian. 2013) a fost pusă în discuție tema „*Marea transformare; Formarea de noi modele*”. Cu acest prilej s-a analizat importanța restabilirii încrederii ca element de bază pentru soluționarea problemelor cu care se confruntă economia globală. La noi, acad. Mircea Malița afirma că această criză are la bază două păcate – lăcomia și trufia. Să nu uităm, că la vremea lui Konrad Lorenz a scris despre cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate.

Ideea vest-europeană a solidarității sociale reprezintă o opțiune care se dorește a răspunde necesității de a avea suficiente bunuri materiale și de a ne asigura că nimeni nu este în situația de a fi lipsit de ele.

Astăzi, când trăim în cea mai complexă și interconectată eră din istoria umanității, în confruntarea cu provocările majore de adaptare, avem nevoie de lideri capabili să asigure succesul în afaceri în condițiile respectării conceptului de dreptate socială și al preocupării pentru consumatori.

Obiectivul afacerilor va fi întotdeauna profitul, dar profitul trebuie să fie unul sănătos, realizat prin producerea de bunuri și servicii utile și de calitate și nu prin activități financiar-speculative, să fie create locuri de muncă spre beneficiul comunității, iar repartizarea profitului să asigure reinvestirea pentru dezvoltarea afacerii, câștiguri pentru investitori și recompensarea managerilor și lucrătorilor.

Provocările etice cu care se confruntă astăzi societatea capitalistă impune tratarea problemelor pe termen mediu și lung care să asigure înțelegerea limitelor sociale și ecologice ale creșterii de către toți participanții la viața economică.

Economia fără valori este o viață fără sens, spune economistul polonez G.W. Kolodko, care propune o economie a moderației ca modalitate de soluționare a dificultăților prezentului.

Criza economică din primul deceniu al secolului XXI, declanșată de activitățile financiare speculative, este un rezultat nefast al binomului excedent de lăcomie, avariție, agresivitate pe de o parte și pe de altă parte deficitul de moralitate și credință, sărăcia spirituală care a condus la ruptura dintre „*a avea*” și „*a fi*”.

Filosoful Andrei Marga consideră că este de datoria intelectualilor, care dispun de instrumentele analitice ale filosofiei, sociologiei, istoriei

și economiei, de a înțelege și evalua viața într-o comunitate, pornind de la familie, școală, loc de muncă, toate dependente de comunitatea țării, pentru a propune apoi soluții de dezvoltare a comportamentului etic prin reguli și instituții.

Criza morală a societății contemporane este evidentă începând cu familia în calitatea ei de a fi una dintre principalele instanțe educative, asigurând sănătatea biologică, mentală și morală a societății.

Buna educație a copiilor este obligația părinților dar și a sistemului de învățământ, începând cu cel preșcolar și până la cel universitar, conform unui program care să reunească ideile valoroase ale tuturor.

Rolul familiei este determinant în educarea tinerei generații pentru formarea unor caractere puternice, pozitive, apte de performanțe profesionale, capabile să contribuie la propria împlinire umană dar și la dezvoltarea comunității căreia îi aparține.

Familia tradițională este un model pierdut pentru postmodernitatea capitalistă, ierarhia organică a familiei fiind în plin proces de destrămare. Adulții preocupați de câștigarea mijloacelor de existență sunt prezenți episodice în viața copiilor lor, care în absența unor bunici iubitori cad pradă educației în spiritual violenței pe care o face „televizorul” și „strada”.

Karl R. Popper afirmă chiar că *„avem nevoie de cenzură... Libertatea depinde de responsabilitate. Dacă toți oamenii ar fi pe deplin responsabili față de lumea în care trăiesc – în care ar trebui să trăiască – și dacă ar evalua efectele acțiunile lor asupra copiilor, nu am avea nevoie de cenzură. Însă lucrurile nu stau așa, iar situația a continuat să se deterioreze: lumea vrea tot mai multă violență, cere de la televiziune să-i arate mai multă violență”*¹¹.

Societatea civilă, organizațiile non-guvernamentale începând cu comitetele de părinți din școli, după opinia mea, trebuie să analizeze fenomenul violenței în rândul elevilor atât în școală cât și în afara școlii și să solicite, dacă este cazul, acte normative împotriva violenței promovate în domeniul publicisticii, al televiziunii, în general al comunicației de masă.

Pornind de la formularea lui Kant potrivit căreia societatea de care avem nevoie este aceea în care libertatea fiecăruia este compatibilă cu libertatea celorlalți, părinții și educatorii au menirea de a-i face pe copii și tineri să înțeleagă că libertatea este limitată de lege în statul de drept. Se realizează ceea ce Popper denumea drept orizont moral limitat de existența celorlalți.

¹¹ Karl R. Popper. *Lecția acestui secol*, Editura Nemira, București, 1998, p.52.

Televiziunile transmit așa numitele programe culturale care promovează non-valori „lucruri de care ne-am fi îngrozit între cele două războaie” cum se exprima doamna acad. Zoe Dumitrescu Bușulenga întrebându-se retoric „cine operează selecția” și explicând că lucrurile se prezintă astfel pentru că „pretutindeni au cam dispărut modele”.

„Un fel de frondă tinerească a eliminat pe bătrâni, adică modelul. Fiindcă modelul fatalmente e din altă generație”¹².

Lipsa modelelor autentice în educația tinerei generații din democrațiile post moderne reprezintă un aspect al crizei valorilor pe care în mod cert omenirea îl poate depăși dacă educatorii, părinți și dascăli, vor înțelege că au obligația morală de a se manifesta față de cei pe care îi educă, prin acele atitudini pe care vor să le promoveze. Totodată educatorii trebuie să știe să-i asculte și să-i înțeleagă pe cei pe care îi educă, pe care trebuie să-i implice creator și responsabil în actul educativ.

Ne încăpățânăm să sperăm că tinerii de astăzi vor avea capacitatea să opteze pentru o dezvoltare normală a societății noastre, capabili să se afirme prin valori umane, morale, profesionale, culturale care să facă din România un stat respectat în Uniunea Europeană și în întreaga lume pentru a evita pericolul autodistrugerii din cauza lipsei de repere sociale, culturale și politice. Este timpul să luăm aminte la chemarea pe care ne-o face marele gânditor Mircea Vulcănescu „*există o Românie pe care trebuie s-o regăsim cu orice preț. România românilor. România viziunii românești. Ea singură contează*”¹³.

„Schimbarea agresivă a lumii este considerată periculoasă, căci pentru Ovidiu Papadima rânduiala lumii izvorăște din însăși înțelepciunea lui Dumnezeu”¹⁴.

Despărțirea omului de rânduiala despre care vorbește Ovidiu Papadima ca fiind rod al înțelepciunii lui Dumnezeu, a început odată cu reforma protestantă care a condus la secularizarea omului contemporan.

Îndepărtarea omului de mila ortodoxiei și a catolicismului face posibilă lăcomia și avariția.

¹² Maica Benedicta (Academician Zoe Dumitrescu – Bușulenga), *Caietul de la Văratec – Convorbiri și cuvinte de folos*, Editura Credinței, București, 2007, p.30, 31.

¹³ Mircea Vulcănescu, *Opere I – Către ființa spiritualității românești*, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2005, p. 952.

¹⁴ H. A. Șerban, *Limba este stăpâna noastră. Considerații despre filosofia limbajului la Constantin Noica*, Academia Română, Revista de filosofie tomul LX ian.feb.2013, p.5.

Omul „nu ajută – prin cheltuială, firește – semenii, nu le vede suferința, refuză solidaritatea, pe scurt, ignoră îndemnul creștine cele mai elementare”¹⁵.

Egoismul și infatuarea omului modern, care a încercat să-și aroge calități demiurgice încă din perioada Renașterii, a început să piardă legătura cu Dumnezeu, iar din secolul al XIX-lea – afirma acad. Zoe Dumitrescu Bușulenga – „a început o scindare, o rupere între credință și știință. A început atunci o goană a oamenilor de știință după un adevăr care nu mai era adevărul dumnezeiesc”¹⁶.

Alienarea lumii contemporane este o urmare a îndepărtării de Dumnezeu iar cea mai alienantă formă este comunismul rezultat al revoluției bolșevice, visul urât din care Estul Europei s-a trezit după 1989. Marxism-leninismul, profund antihristic, a făcut posibilă apariția unor false elite, despre care sociologul Ilie Bădescu afirmă că au operat desfigurarea sufletească a noilor generații.

Secularizarea și consumerismul devastează lumea contemporană în care elite și persoane din clasa de mijloc s-au îndepărtat de spiritualitatea creștină și care proclamă succesul material, individual și egoist drept ținta oricărei activități umane.

Caracterul antisocial al goanei după înavuțire cu orice preț determină minimalizarea sentimentelor de îndatorire umană pe care Prof.univ.dr. Ruxandra Rășcanu le raportează la „*activitatea socială și la motivațiile generice ale ființei umane în devenire permanentă!*”¹⁷.

Datoria la geneza căreia stau, după cum spune Prof.univ.dr. Ruxandra Rășcanu, și îndatoririle morale, este considerată de unii un concept desuet ca și alte aspecte morale de care omul contemporan s-a îndepărtat.

Provocările etice cu care se confruntă societatea consumeristă, egoistă, lacomă, avidă de putere, marcată de rivalități agresive, ne îndreptătesc caracterizarea ei ca o lume dominată de lipsă de moralitate. Atâta timp cât preocupările oamenilor rămân centrate pe obținerea cu orice preț a succesului personal materializat în bunuri și bani, nu poate fi vorba de moralitate.

Lipsa de moralitate în lumea afacerilor va genera și în viitor alte noi crize financiare. Potrivit sintagmei „transferului de volatilitate”

¹⁵ Ion Militaru, *Critica rațiunii avare*, Editura Academiei Române, București, 2013, p.16.

¹⁶ Maica Benedicta (Academician Zoe Dumitrescu – Bușulenga), *Op. cit.*, p. 105.

¹⁷ Ana Bazac (coord), *Datoria, Perspectivă multidisciplinară*, Editura Academiei Române, București, 2012, p.78.

utilizată în macroeconomie, chiar dacă vor fi guverne care vor interzice speculațiile financiare pe teritoriile țărilor lor, nimic nu va opri marile companii transnaționale să își transfere activitățile speculative în altă parte.

Problema este unde și când va izbucni următoarea criză financiară.

Dezbaterile din ultima vreme despre criza economică au scos la iveală determinările extraeconomice ale acesteia. Din păcate majoritatea studiilor sunt numai declarative și prea puțin merg spre o analiză profundă a realităților. Persistența crizei este un motiv serios de a cerceta aceste cauze extraeconomice.

Pornind de la aceste idei exprimate cred că o restabilire a vieții morale pe valorile tradiționale și ținând seama de modificările timpului, consider că acest deziderat presupune o conducere politică echilibrată și profesionistă, aptă să coaguleze toate forțele și energiile pozitive ale neamului, să realizeze dezvoltarea economică a țării și bunăstarea românilor.

Bibliografie:

- [1] Bazac, A., *Despre rămânerea în urmă a paradigmelor științei politice în fața post modernizării* în volumul „Paradigme în actualitate”, Editura Milena Press, București, 2006.
- [2] Benec-Mincu, G-M., *Fiedrich August von Hayek: ideile social politice* – Studii de istorie a filosofiei universale, volumul XVIII, Editura Academiei Române, București, 2009.
- [3] Benedicta, Maica (Academician Zoe Dumitrescu Bușulenga), *Caietul de la Văratec. Convorbiri și cuvinte de folos*, Editura Credinței, București, 2007.
- [4] Durac, L., *Universul filosofiei morale și deschiderile sale actuale*, Editura Academiei Române, București, 2009.
- [5] Krugman, P., *Întoarcerea economiei declinului și criza din 2008*, Editura Publica, București, 2009.
- [6] Lybeck, J. A., *Istoria globală a crizei financiare 2007–2010*, Editura Polirom, București, 2012.
- [7] Medaille, J. C., *Teoria distributismului*, în volumul „Atreia forță. Economia libertății Renașterea României profunde”. editori J.C.Medaille și O. Hueduzeu, Editura Logos, București, 2009.
- [8] Militaru, I., *Critica rațiunii avare*, Editura Academiei Române, București, 2013.
- [9] Popper, K. R., *Lección acestui secol*, Editura Nemira, București, 1998.

- [10] Șerban, H. A., *Limba este stăpâna noastră. Considerații despre filosofia limbajului la Constantin Noica*, Academia Română, Revista de filosofie tomul LX ian.febr. 2013.
- [11] Vulcănescu, M., *Opere I – Către ființa spiritualității românești*, Editura Fundația Națională pentru. Știință și Artă, București, 2005.